

SCHEIBER SÁNDOR

Középkori héber kéziratok Magyarország könyv- és levéltárainak bekötési tábláiban

A könyvnyomtatás hadat üzent a kódexirodalomnak, a könyvkötők a kódexek kíméletlen pusztítóinak bizonyultak. A kezükre került kéziratokat felszabdalták és kötéseikhez felhasználták segédanyagul, olykor egész lapokat alkalmaztak a könyv előzéklapjául vagy borítására. A héber kódexekhez könnyen juthattak hozzá. Itthon is, külföldön is a zsidók gyakori kiűzésekor a város, az egyház rátette a kezét az elhagyott, gazdátlan zsidó kéziratokra, s az erős pergamenlapokat a könyvkötők rendelkezésére bocsátotta, akik teljes kötéstáblákat, előzéklapokat vagy bordacsíkokat vágtak belőlük. Mégis igazságot kell szolgáltatnunk ezeknek a könyvkötőknek. Nem pusztítói, hanem megőrzői voltak annak a csekély anyagnak, ami megmaradt. A teljes kódexeknek nyomuk veszett. Amit a középkori magyar zsidóság könyvkultúrájából ismerünk, az ezekből a bekötési táblákból volt rekonstruálható.

A magyarországi bekötési táblákban található — akár magyar, akár külföldi eredetű — héber kéziratokból eddig már bemutattunk 32 darabot.¹ Az azóta eltelt időben újabb 36 jutott tudomásunkra. Ezek közül nem egyet HORVÁTH Antal Tibor, PATAKI János és SAJÓ Géza szívességének köszönünk, akik a magyarországi ősnymtatványok katalógusát készítvén elő — ebben mi dolgoztuk fel a héber ősnymtatványokat — figyelmeztettek a héber bekötési anyagra. Egyikre-másikra SASVÁRI Dezső hívta fel a figyelmünket. A soproni töredékeket — 14 kódex kiszakított lapjait — elhagytuk, mert másutt feldolgozást nyertek.²

Amint említettük, a magyar zsidóság története szempontjából fokozott érdeklődésre tarthatnak számot a magyarországi eredetű héber kódexek. A mostani anyagban ezek a következők:

1. *Pozsony*. A pozsonyi 1439-ből származó I. telekkönyvben³ egy *Tóra*-töredék (3. szám) és egy *Jákkut Simóni*-lap (25. szám) található. A II. telekkönyvben egy *Talmud*-kódex két lapja (12. szám). Ezek valamely zsidóellenes megmozdulás során juthattak a város tulajdonába. Talán 1446. június 16-án (Úrnapján), amikor betörték a Zsidó utcába, és kirabolták a zsinagógát, valamint a magánházakat („den hat man iere schül und heuser aufgeprochen

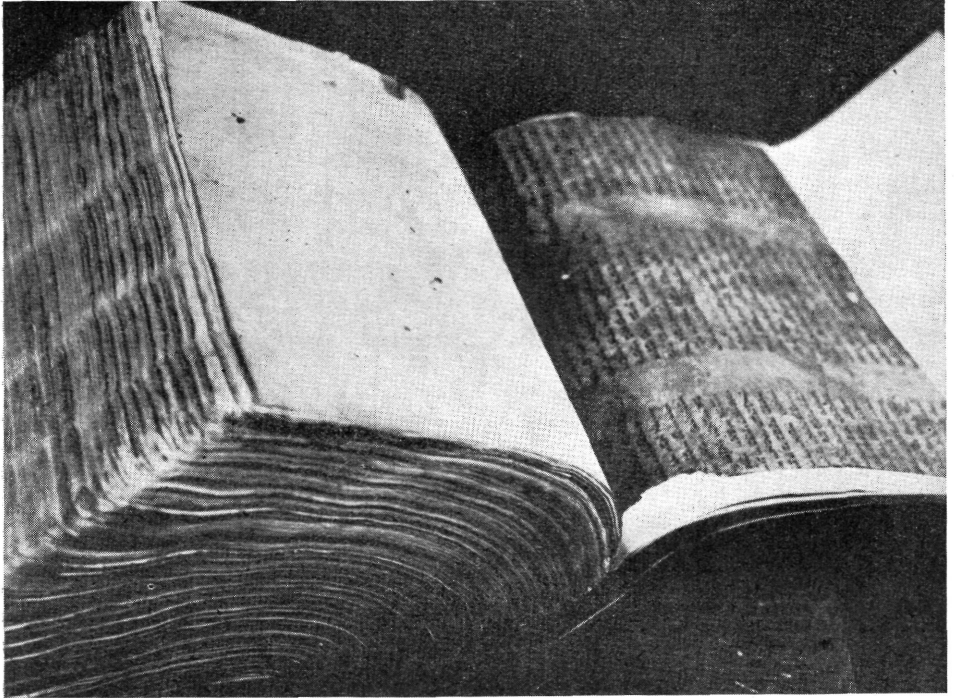
¹ *Magy. Könyvszle.* LXXIII. 1957. 105—115. l.; *The Joshua Bloch Memorial Volume.* New York, 1960. 19—28. l.

² *Soproni Szle.* X. 1956. 319—334. l.; *Talpijot.* VII. 1957. 89—98. l.; *Samuel K. Mirsky Jubilee Volume.* New York, 1958. 285—312. l.

³ A pozsonyi középkori telekkönyv két kötetének leírását Kováts F. adta: *Preßburger Grundbuchführung und Liegenschaftsrecht im Spätmittelalter.* Zeitschr. Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung. XXXIX. 1918. 45—87. l.; XL. 1919. 1—69. l.; *M. Zs. Oklevéltár.* IV. Bp. 1938. XIV. l.

mit gewalt, und seu beraubt’').⁴ Minthogy a pozsonyi középkori zsidó életnek ez ideig ezek az egyedüli tárgyi emlékei — egyetlen sírkő sem maradt ránk a népes hitközség temetőjéből⁵ —, igen jelentősek számunkra. Talán a pozsonyi zsidók könyveiből való egy 1630-i pozsonyi nyomtatvány táblája is, amely egy kéziratos nagyünnepi imádságos könyvből (*Máczor*) készült (32. szám).

2. *Sopron*. A kőrmendi BATHYÁNY-levéltárban a második világháború idején előkerült a *Túrím* című törvénykönyv négylapos töredéke, amely már 1541-ben a BATHYÁNY-uradalom tulajdona volt, és a Dobra, valamint

1. ábra

Muraszombatra vonatkozó úrbéri összeírás kötési táblájául szolgált (30. szám). BÜCHLER Sándor, aki ismertette a fragmentumot,⁶ több lehetőség között latolgatva arra is gondolt, hogy „egy olyan könyvnek kiszakított darabja volt ez, melyet másfél évtizeddel előbb, 1526-ban Sopronból hordott el a garázda tömeg.” Sejtése beigazolódott, mert ugyanennek a kódexnek további töredékei a Soproni Állami Levéltárban szolgáltak bekötési táblákként.⁷

3. *Bártfa*. Anyagunkban ezúttal is akad négy olyan nyomtatvány, amelynek bártfai, pontosabban Georgius PETRI-féle kötésében héber kódex-maradványok vannak: egy *Biblia*-példányból (1. szám) és két *Talmud*-fóliánsból (19—20., 21. szám). Ezek a XVI. század első évtizedében tehát

⁴ SCHEIBER: *Magyarországi zsidó feliratok*. Bp. 1960. 67—69. l.

⁵ SCHEIBER, *i. m.* 76—77. l.

⁶ *Semitic Studies in Memory of Immanuel Löw*. Bp. 1947. 311. l.

⁷ *Soproni Szle.* X. 1956. 332—333. l.

már Bártfán voltak. Akkori zsidó településről nincs ugyan tudomásunk, de már 1521-ben dokumentálni tudjuk lengyelországi zsidók — nyilván kereskedők — feltűnését.⁸ Talán ezek útján kerülhettek oda héber kéziratok.

4. Győr. A középkortól kezdve kimutatható a zsidók megtelepedése Győrött.⁹ Megvan tehát a lehetősége annak, hogy a XVIII. század eleji győri kőtésből kibontott Háftára-kézirat (11. szám), valamint egy több lapos töredék MÁJMÚNI *Misné Tórájá*-ból (26. szám) győri eredetű, s így további adalékul tekinthetők a régi magyar zsidóság könyvtárához.

2. ábra

5. Szombathely. Bár 1687-ig nem lakhattak zsidók Szombathelyen,¹⁰ mégis elképzelhető, hogy az ottani domonkosok tulajdonában volt *Biblia*-kódex (7. szám) a környék régebbi zsidó településeinek egyikéből vetődött oda.

Tárgyi csoportosításban így fest a most bemutatásra kerülő anyag: *Biblia* : 10, *Háftára*: 1, *Talmud*: 11, *Talmudkommentár*: 2, *Midrás*: 1, *Törvénykódex*: 5, *Liturgia*: 6.

Bizonyosra vehető, hogy ez a szám az észak-magyarországi könyvtárak szisztematikus átvizsgálása során tetemesen gyarapodni fog. Annak a reményünknek adunk kifejezést, hogy dolgozatunk ilyenekre felhívja a könyvtárosok és levéltárosok figyelmét.

⁸ M. Zs. *Oklevéltár*. V/1. Bp. 1959. 137. 1. No. 282.

⁹ KEMÉNY J.: *Vázlatok a győri zsidóság történetéből*. Győr, 1930. 12—13. 1.

¹⁰ BERNSTEIN B.: *A zsidók története Vas megyében*. Magy. Zsidó Szle. XXX. 1913. 249. 1.

I. Biblia

1. *Gen. XXVI. 30—XXVII. 1 ; XXVII. 2—10 ; XXVII. 13—19 ; XXIX. 12—21.* Bártfai Sz. Egyed templom könyvtára. Jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeumában. (Jelzete: 13—15.)

ALEXANDER DE HALES: *Summa universae theologiae* (Nürnberg, 1481—1482.) II—IV. kötetének bordájában csikok vannak egyazon fólió alakú, pergamen Biblia-kódexből, amelynek minden mondatát Targum követi. A bibliai szöveg pontozott. A töredékek többnyire fejjel lefelé kerültek a kötetekbe. A Biblia magyarországi provenienciája mellett bizonyít, hogy a kötés Georgius PETRI-től származik, tehát a XVI. század első évtizedében már itt volt. ÁBEL Jenő nem tudta a kódexet azonosítani: „Georgius Petri-féle bőrkötés, melyhez valamely héber kézirat használtatott. A második részt, melyen rajta van Bártfa városának verses címere, maga Georgius Petri lap-számozta.”¹¹

2. *Gen. XXVI. 31—XXVII. 1 ; XXVII. 14—19 ; XXX. 4—10, 11—16.* Bártfai Sz. Egyed templom könyvtára. Jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeumában. (Jelzete: 33, 35.)

Biblia Latina (Basel, 1502.) I. és IV. kötetéhez az 1. szám alatt ismertetett *Biblia*-ból vágott csikokat Georgius PETRI a fenti gyakorlata szerint: következetesen itt is megfordítottan kötötte bele. Amint a mondatok jelzetéből is kitűnik, jórészt ugyanazon kolumna további csikjai ezek, mint amelyből az 1. számú műben vannak. ÁBEL ezúttal nem jelzi, hogy a kötésben héber kézirat található.¹²

3. *Gen. XXXVIII. 9—XL. 11.* Bratislavai Városi Levéltár. (Jelzete nem ismeretes.)

Az 1439-ből származó telekkönyv (*Grundbuch*) I. kötetének előzéklapja egy *Tóra*-tekeres három hasábjára. Kétségtelenül valamilyen zsidóüldözés, kiűzés vagy rablás során került a város tulajdonába, talán — mint a bevezetésben felvetettük — az 1446-i pogrom idején. KRAUSZ Sámuel közlés alapján tévesen tudja, hogy két hasáb maradt meg belőle (az általa adott kezdőszavak sem egyeznek meg), majd így folytatja: „weist alle Merkmale einer rituellen Torarolle auf, doch ist es bereits löcheriges, rauchiges, fehlerhaftes Pergament.”¹³ S. WEINGARTEN most megjelent művében még kevesebbet tud róla: „A pozsonyiak ajkán az a hagyomány él, hogy a kötés *Tóra*-hasábokból készült.”¹⁴ Mi először adunk pontos felvilágosítást róla, és közöljük képét is. (Ld. még a 25. számot.) (1. ábra.)

4. *Lev. XXII. 2—XXIII. 10.* Magy. Tud. Akadémia Könyvtára. (Jelzete: R. 1425.)

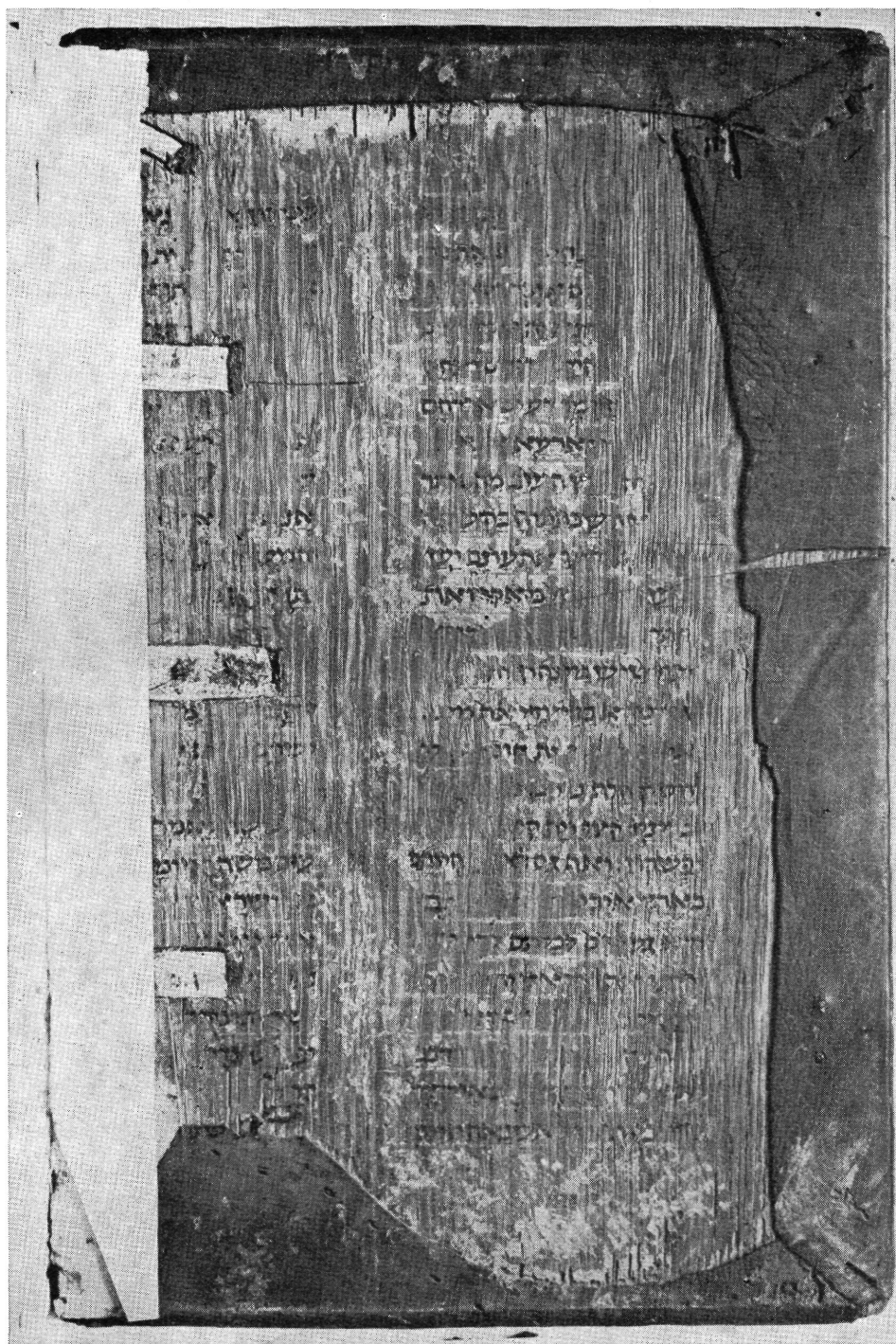
THOMAS DE AQUINO: *Quaestiones* (Venetia, 1478.) című mű végén, hogy védjék az ősnymotatványt, *Tóra*-példányból vágtak egy fóliónyit. Két kolumna látható belőle. Az ősnymotatványon ez a bejegyzés áll: „Ex libris Joan. Martini Wurtegart”.

¹¹ ÁBEL J.: *A bártfai Sz.-Egyed temploma könyvtárának története.* Bp. 1885. 150. l.

¹² ÁBEL: *i. m.* 154—155. l.

¹³ KRAUSS S.: *Pressburger Synagogen.* Die Juden und die Judengemeinde Bratislava in Vergangenheit und Gegenwart. Ed. H. GOLD. Brünn, 1932. 91—92. l.

¹⁴ WEINGARTEN S.: *History of the Jews of Bratislava.* (Héber.) Jerusalem, 1960. 16. l.

3. ábra

4. abra

5. *Lev. XXVI. 42—XXVII. 2.* Székesfehérvári Püspöki Könyvtár. (Jelzete: Inc. 192.)

PETRI HISPANI *Logica* (Venetiis, 1487.) című műben, a belső fatáblán az egykor beragasztott és kiszakított hártyalap lenyomata elárulja, hogy két-hasábos, pontozott héber *Biblia*-kódexből volt való. A szöveg ma is olvasható. (3. ábra.)

6. *Num. XVIII. 6—12 ; XIX. 21—XX. 8 ; XX. 8—15 ; XXI. 30—XXII. 4.* Esztergomi Főszékesegyház Könyvtára. (Jelzete: Inc. II. 36.)

GUILLERMUS VARRILONG: *Quatuor libri sententiarum* (Venetia, 1496.) című ősnymotatvány eredeti bőrkötése mindkét táblájának belső oldalára kisalakú, pontozott, héber *Biblia*-kódex két-két levele van ragasztva. Mindkét helyen csak két-két lap olvasható. A XXII. 2-nél a margón ez áll: פֶּרֶשׁ, ami új hetiszakasz kezdetére utal. (2. ábra.)

7. *Deut. IV. 25. skk.* Orsz. Széchényi Könyvtár. (Jelzete még nincs.)

B. ANTONINI ARCHIEPISCOPI FLORENTINI *Summae Sacrae Theologiae . . . Pars Quarta* (Venetiis, 1671.) bordájában héber *Biblia*-kódex másszórai jegyzeteinek csíkjai láthatók. A nyomtatvány bejegyzése („Conventus S. Martoni Sabariensis in Ungaria Ord. Praed.”) szombathelyi domonkos eredetre mutat.

8. *Deut. VI. 4—9.* Székesfehérvári Püspöki Könyvtár. (Jelzete: Inc. 412.)

Johan. NIDERI *Praeceptorium legis seu expositio decalogi* (Basileae, 1470.) című ősnymotatvány elülső bekötési táblájának belső oldalára egy *Mezuza* hártýája van beragasztva.

9. *Ezékiel XX. 32—34.* Orsz. Széchényi Könyvtár. (Jelzete még nincs.)

Emmanuel ALVARUS: *Celeberrima et emendatissima grammatica cum indice* (Patavii, 1687.) című nyomtatványának bekötési táblája *Biblia*-kódexből való, amely minden pontozott héber mondat után pontozott Targumot tartalmaz. A bejegyzés („Inscriptus Bibliothecae Szegediensis”) szegedi provenienciára utalna. Nyilván azonban a kötés még külföldön készült. Korai időből csupán a szegedi Izsák zsidóról tudunk, aki 1524—1527 között tűnik fel SZAPOLYAI János szolgálatában, később Nagyszombatba költözik, majd követi urát Lengyelországba FERDINÁND csapatai élől.¹⁵

10. *Eszter IV. 11—V. 5.* Scheiber Sándor könyvtára. (Jelzete nincs.)

Unruhiger Wall-Bruder aus dem Judenthumb ||Das ist: Wunderbare Erzählung von einem Jüden Ahasverus genannt . . . (S. l. 1660.) című aprónyomtatvány *Eszter*-tekeres (*Megilla*) töredékébe van kötve.

II. Háftára

11. *II. Kir. XII. 6—17 (שְׁקֵלִים) ; I. Kir. V. 26—28 : וּקְרוּ לִי תְרוּמָה ; Ez. XLIII. 19—27 (תְּצוּהָ) ; I. Kir. XVIII. 20—26 : בִּי תִשָּׂא.* Váci Püspöki Könyvtár. (Jelzete nincs.)

XVII. századi ötkötetes nyomtatvány egyik kötetének valószínűleg győri kötése volt ez a fólió alakú, kéthasábos, pontozott *Háftára*-kézirat. Közül hiányzik egy lap. (A többi négyről lásd a 26. számút). A zárójelbe tett héber jelzések tölem származnak, a zárójel nélküliek magában a kéziratban vannak. Ilyen *Háftára*-példányok az ókortól kezdve ismeretesek, egy

¹⁵ *M. Zs. Oklevéltár.* I. Bp. 1903. 325—326., 370—371., 404—411. 1.; IV. Bp. 1938. 104—106. 1.

illusztrált darab a XVIII. század elejéről Rohoncon is volt.¹⁶ A töredékkel, amelyet HOLL Béla talált meg és bontatott le, LIPTAY György fog bővebben foglalkozni.

III. Talmud

12. *Pesz. 50a, 61b.* Bratislavai Városi Levéltár. (Jelzete nem ismeretes.)

A pozsonyi II. telekkönyv bekötési táblája kéthasábos, fólió alakú *Talmud*-példányból készült. A kódex pozsonyi provenienciája és jelentősége a középkori magyar zsidóság könyvkultúrája szempontjából kétségtelen. (Ld. a 3. sz. alatt mondottakat.) (4. ábra.)

13. *Jóma 84a—85a.* Debreceni Református Theol. Akadémia Könyvtára. (Jelzete: E. XII. 34.)

Theophili GOLII *Grammatica Graeca* (Amsterdami, 1661.) című művének kötési táblája fólió alakú *Talmud*-példányból készült, amelyben a szöveget RÁSI kommentárja kíséri.

14. *Szukka 33b—34a ; 35a—b.* Székesfehérvári Püspöki Könyvtár. (Jelzete: Inc. 466.)

Decretales GREGORII Papae (Venetiis, 1498.) egykorú kötésének bordájában kéthasábos, szép apró betűkkel írt *Talmud*-kódexből van négy csík olyképp, hogy a könyvkötő a következő fóliót is kihajtotta, hogy hosszabb csíkokat nyerhessen.

15. *Béca 22a—23a.* Budapesti Központi Papnövelde Könyvtára. (Jelzete: XX. D. 7.)

Ottho BRUNNFELSS—Hans SCHOTTEN: *Concordanz und Vergleichung beyleüffig aller Göttlicher Schrift* (S. I. et a.) című kolligátum bőrkötésének bordájához két *Talmud*-kéziratból vágott csíkot a könyvkötő. A másik csíkot lásd a 18. szám alatt. Belső tábláján a legkorábbi tulajdonos bejegyzése olvasható: „Jacob Beserr zuehörig. 1622.” Latin beírás tanúsága szerint 1764-ben a szakolcai jezsuiták könyvtárában volt a mű.

16. *Rós Hássána 22b ; 25a—b ; 26a ; 27a.* Esztergomi Simor Könyvtár. (Jelzete: Inc. Simor II. 7834—5.)

BALDUS DE UBALDIS : *Consiliorum Pars II., IV.* (Mediolani, 1489—93.) című ősnymtatványa kötési táblájában kéthasábos *Talmud*-kéziratból vannak csíkok (a II. kötetben kisebb töredék, a IV. kötetben két nagyobb). A könyvkötő ugyanúgy járt el, mint a 14. szám alatt leírt kódex esetében : a következő lapot is kihajtotta, hogy hosszabb csík kerüljön ki belőle. Egyébként is úgy tűnik, hogy ugyanabból a *Talmud*-kódexből való, tehát azonos könyvkötő műhelyében készült mindkettő.

17. *Rós Hássána 26b ; 27b—28a.* Székesfehérvári Püspöki Könyvtár. (Jelzete: Inc. 226.)

BALDUS DE PERUSIA : *Consiliorum Liber* (Mediolani, 1489.) című ősnymtatványának bordájába elől-hátul egy-egy csík van bekötve egy fólió alakú *Talmud*-kéziratból.

18. *Megilla 30a.* Budapesti Központi Papnövelde Könyvtára. (Jelzete: XX. D. 7.)

¹⁶ SCHEIBER, A.: *Studies in Bibliography and Booklore*. III. 1957. 3. 1.; NAMÉNYI, E.: *Rev. des Études Juives* CXVI. 1957. 64. 1.; SCHEIBER S.: *Magyarországi zsidó feliratok*. Bp. 1960. 305. 1.

Othto BRUNNFELSS—Hans SCHOTTEN : *Concordancz und Vergleichung beyleüffig aller Göttlicher Schrifft* (S. 1. et a.) című kolligátum bordájának második csíkja ez egy nagyobb betűs *Talmud*-kéziratból. (Ld. a 15. sz. alatt mondottakat.)

19. *Nedárim 91b*. Az Orsz. Rabbiképző Intézet könyvtára. (Jelzete: T. 12.)¹⁷

Egy ősnymtatvány bártfai kötésének bordájából kb. tíz esztendővel ezelőtt tűnt elő e *Talmud*-kódex négylapos töredékének két csíkja. Az egyik csíkon a fenti szöveg olvasható. A másik csíkot lásd a 20. szám alatt. Az ősnymtatványról magáról az akkori feljegyzések nem emlékeznek meg, s így ma már nem határozható meg. A kézirat mindenképpen Bártfán volt a középkor végén.

20. *Szóta 2a ; 7a—b*. Az Orsz. Rabbiképző Intézet könyvtára. (Jelzete: T. 12.)¹⁸

Ugyanabból az ősnymtatványból előkerült *Talmud*-kézirat további csíkja, mint amelyből a 19. szám alatt leírt való. Az 1a lapon *Szóta* traktátus címe olvasható: „*אתהיל מסכת משה*”, s alatta elmosódottan a másolók ismert, humoros záradéka: „Erősödj, erősödjünk, a másolót ne érje kár, amíg fel nem megy a számár a létrán.”¹⁹ Az ősnymtatványra lásd a 19. szám alatt mondottakat.

21. *Szanhedrin 94b. skk*. Bártfai Sz. Egyed templom könyvtára. Jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeumában. (Jelzete: 20—21.)

JOHANNES GERSON : *Opera* III. (Strassburg, 1494.) című ősnymtatványának bordájában *Talmud*-kódex két csíkja van. A kötés Georgius PETRI-é, s így bártfai lelőhelye a XVI. század elején biztosított. ÁBEL Jenő — bár jelzi — még nem tudta a kódexet azonosítani.²⁰

22. *Nem azonosított Talmud-töredék*. Budapesti Egyetemi Könyvtár. (Jelzete: Ósny. 526.)

THOMAS DE AQUINO : *Commentaria in omnes epistolas Pauli apostoli* (Basileae, 1495.) bordájában nem jellemző s így nem azonosítható, igen keskeny csíkok vannak egy háromhasábos, pergamen *Talmud*-kéziratból.

IV. *Talmud*kommentár

23. *Rásbám kommentárja ad Bába bátra 107b—109a*. Budapesti Egyetemi Könyvtár. (Jelzete: Ósny. 158.)

NICOLAUS DE LYRA: *Postillae in Vetus et Novum Testamentum*. III. (Venetiis, 1483.) ősnymtatványába elől-hátul be van kötve egy-egy pergamenfólióból vágott csík. A kódex SÁMUEL B. MÉIR (XII. század első fele) *Talmud*-kommentár-ját tartalmazta.

24. *Aséri kommentárja ad Beráchot I. vége és II. eleje (70c—71b)*. Székesfehérvári Püspöki Könyvtár. (Jelzete: Inc. 383.)

¹⁷ *Kirjath Sepher*. XXXI. 1955/56. 474. 1.

¹⁸ *Kirjath Sepher*. XXXI. 1955/56. 474. 1.

¹⁹ Ld. erről a szólásról SCHEIBER, A. *Folia Ethnogr.* I. 1949. 99—101. 1.; *Magy. Nyelv.* L. 1954. 90—93. 1.

²⁰ ÁBEL J., *i. m.* 152—153. 1.; SCHEIBER, *Magy. Könyvszle.* LXXIII. 1957. 105. 1.; *The Joshua Bloch Memorial Volume*. New York, 1960. 19. 1.

ALBERTUS MAGNUS: *Prima Pars Summae* (Venetiis, 1498.) című ősnymtatvány bekötési táblája egy háromhasábos, gyönyörűen írt, fólió alakú héber kódex-lap. Kettéhajtottan szolgál a könyv kötéséül. Belső része — minthogy nincs lebontva — nem olvasható. A kódex ÁSÉR B. JECHIEL (XIII—XIV. század) *Talmudkommentár*-ját tartalmazta. (5. ábra)

V. Midrás

25. *Jálkut Simóni* § 541—543. Bratislavai Városi Levéltár. (Jelzete nem ismeretes.)

Az 1439-ből való pozsonyi városi telekkönyv (*Grundbuch*) bekötési táblájában (ld. a 3. számot) egy fólió alakú hártyalap van, amelynek mindkét lapján három-három hasábos szöveg látható. Az első, illetve a hatodik kolumna csonka, de a levágott csík is a telekkönyvbe van kötve. KRAUSZ Sámuel *Szifra* Semini 9. fejezetének nézte,²¹ Ovidius FAUST viszont MÓSE COUCY *Széfer Micvót Gádol* című műve egy részletének.²² Valójában a *Jálkut Simóni* című midráskompendiumról van szó, annak is egy viszonylag régi kéziratáról. Az 1a lap 3. kolumnáján ez a forrásmegjelölés olvasható a margón: תַּלְמוּד, ami תורת משה (Szifra) rövidítése. Ez tévesztette meg KRAUSZ Sámuel. A 3. és 12. szám alatt leírtakkal együtt a pozsonyi zsidók középkori könyvei közé tartozott. (6. ábra)

VI. Törvénykódex

26. *Misné Tóra, Hilchót Isszuré Biá* IV. 17—V. 3 ; VI. 7 ; IX. 20 ; X. 3, 15 ; XV. 16; *Hilchót Mááchálót Ászurót* XV. 25. Váci Püspöki Könyvtár. (Jelzete nincs.)

XVII. századi nyomtatvány négy kötetének valószínűleg győri kötése volt MÁJMÚNI Mózes (1135—1205) *Misné Tóra* című törvénykönyvének nyole kiszakított, kéthasábos fóliólapja. A szöveget helyenként glosszák kísérik. A töredékekkel, amelyeket HOLL Béla talált meg és fejtett ki, LIPTAY György fog bővebben foglalkozni. (Ld. a 11. számút.) Számomra érthetetlen, hogy a kódexlevelek hátlapja miért maradt üresen.

27. *Misné Tóra, Hilchót Szánhedrin* XVIII. 6; XIX. 1, 4. Budapesti Egyetemi Könyvtár. (Jelzete: Hb. 4^r 96.)

JOAN. PISCATOR ARGENTINENSIS: *M. T. Ciceronis De Officiis Librorum III. Analysis Dialectica* (Spirae Nemetum, 1582.) című nyomtatvány bekötési táblája egy kéthasábos, fólió alakú, finom fogású pergamen-kódexből készült. A lap félbe van vágva. A kódex MÁJMÚNI *Misné Tóráj*át tartalmazta. Minthogy a kötés nincs lebontva, belső fele nem olvasható. (Ld. a 26. számút.)

28. *Szemág. I. §. 75.* Az Orsz. Rabbiképző Intézet könyvtára. (Jelzete nincs.)

²¹ KRAUSS S.: *Pressburger Synagogen. Die Juden und die Judengemeinde Bratislava in Vergangenheit und Gegenwart.* Ed. H. GOLD. Brünn, 1932. 98. l. A 92. lapon ábrája is látható.

²² FAUST O.: *Zur Geschichte der Juden in Bratislava.* Jüdische Volkszeitung. X. 1928. No. 38.

Előttünk ismeretlen, láthatóan levéltári anyag kötéséül szolgált ez a kéthasábos, fólió alakú, pergamenkódex, amelyből egy teljes lap és egy hosszában kettévágott fél lap maradt meg. A megmaradt félen olvasható:

[ZEN] TH
[RE] GIST

Ez kétségtelenné teszi a levéltári anyagot, amelyet burkolt: tizedjegyzék volt. A kódex MÓSE B. JÁKOB COUCY 1250-ben befejezett *Széfer Micvót Gádol* című törvénykompéndiumából való. A kézirat szép, levegős szövege és beosztása áttekinthetőbb, mint a mű korai nyomtatott kiadásaié (pl. Velence, 1521. 26b—27a). Hogy a lefejtett kötési tábla mióta van mai lelőhelyén, nem tudható.

29. *Szemág. II. §. 85—87.* Budapesti Központi Papnövelde Könyvtára. (Jelzete: XX. G. 15.)

Jacobus HEERBRANDUS: *Disputatio de perpetuo visibilis Ecclesiae coetu in terris* (Tubingae, 1588.) című kolligátum félbevágott, igen szép írású, fólió alakú, vastagfogású bőrkódexbe van kötve. Ez is MÓSE B. JÁKOB COUCY előbb tárgyalt törvénygyűjteményét foglalta magában. (Ld. a 28. számút.) A szöveg csekélyeltéréssel megegyezik a nyomtatott kiadással (Velence, 1521. 169b—170a).

30. *Túr, O. Ch. § 114—119.* Körmen di Batthyány-levéltár. (A felszabadulás után nem került elő.)

A Dobra és Muraszombatra vonatkozó úrbéri összeírás burkolólapja JÁKÓB B. ÁSÉR (XIV. század) *Túrím* című, kéthasábos pergamenkódexe két leveléből került ki. Amint a bevezetésben már leszögeztük, Sopronból vetődött oda 1526 után. BÜCHLER Sándor, aki először hívta fel a figyelmet rá és közölte fényképét, azonosította a kéziratot,²³ de nem jelölte meg pontosan a részletet. Fejezetbeosztása eltér a nyomtatott kiadásétól.

VII. Liturgia

31. *Máczzor Rós Hássána I. napi Sácháritjával.* Orsz. Széchényi Könyvtár. (Jelzete: Ant. 6200.)

HESIODI Ascracii *Opera et dies* (Lipsiae, 1576.) című művének kötése fólió alakú, pontozott, pergamen *Máczzor*-kéziratból készült. Rós Hássána I. napi Sácháritjából tartalmaz egy részletet a **וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא**²⁴ és **אֲבִן רוּחַ**²⁵ kezdetű pijjutokkal.

32. *Máczzor Rós Hássána Muszáfjával.* GERGELY Rezső (Budapest) könyvtára. (Jelzete nincs.)

SALLAI István: *Jó nemes Váradnak gyenge orvoslása* (Posomban, 1630.) című művének kötési táblája *Máczzor*-kéziratból készült. Rós Hássána Muszáfjából a **מַלְכוּת** vége látható rajta.

33. *Máczzor Peszách utolsó napjaira.* Orsz. Széchényi Könyvtár. (Jelzete: Inc. 151.)

Henricus DE HERPF: *Speculum aureum decem praeceptorum Dei* (Nürnberg, 1481.) című ősnymtatvány eredeti kapcsolós bőrkötésében, elől-hátul egy-

²³ BÜCHLER S., *Semitic Studies in Memory of Immanuel Löw*. Bp. 1947. 311. l.

²⁴ DAVIDSON, I.: *Thesaurus of Mediaeval Hebrew Poetry*. III. New York, 1930. 517. l. No. 23.

²⁵ DAVIDSON, I.: *i. m. I.* New York, 1924. 16. l. No. 314.

egy csík van bekötve egy fólió alakú, pergamen, Peszáchra szóló *Máchzor*-kéziratból. A következő pijjutok töredékei találhatók benne :

מה מועיל רשע ²⁶

אותותיך ראינו ²⁷

תרגלת עמוסים ²⁸

34. *Máchzor Peszách utolsó napjaira*. Orsz. Széchényi Könyvtár. (Jelzete: Inc. 122.)

S. AMBROSIUS : *Opera*. I—II. (Basel, 1492.) című ősnymtatványa eredeti pergamenkötésében — mindkét kötetben — elől-hátul egy-egy csík van egy fólió alakú, pontozott, pergamen *Máchzor*-kéziratból. A négy csík összeállítva egy teljes levelet tesz ki, mindkét lapján szöveggel. Peszách hetedik napjára szól, s a következő pijjutot őrzi:

וישע אור ישראל ²⁹

A csíkokat — kérésemre — kibontották a kötésből, s elhelyezést nyertek az Orsz. Széchényi Könyvtár kéziratárában. (7. ábra)

35. *Szelichot*. ENDREI Walter György (Budapest) könyvtára. (Jelzete nincs.)

Petrus PHILICINUS : *Comaedia tragica, quae inscribitur Magdalena Evangelica* (Antverpiae, 1653.) című kolligátum bekötési táblája egy pontozott, szépen írt, fólió alakú pergamen *Szelichot*-kéziratból való. A következő szelicha (bűnbánó ima) szövege maradt meg belőle:

אפס מזיח ³⁰

A nyomtatvány egykor a pesti piaristák tulajdona volt („Bibl. Schol. Pestanae Piarum”).

36. *Kínót* (?) Budapesti Egyetemi Könyvtár. (Jelzete: Ósny. 524.)

WOLLENFELD [*Martinus de Livonia*] : *Magistri Petri Cartareti Parisiens. Commentationes in libros Aristotelis* (Freiburg, 1494.) című ősnymtatványának bordájába elől-hátul, fordított alakban, egy-egy csík van bekötve egy fólió formátumú, pontozott héber kódexből. *Kínót*-jellegűnek (gyászdalok) látszik, de a csíkok oly vékonyak, hogy szövegükben nem lehetett megfogoznunk azonosításukra.

²⁶ DAVIDSON, I.: *i. m.* III. 92. l. No. 520.

²⁷ DAVIDSON, I.: *i. m.* I. 96. l. No. 2075.

²⁸ DAVIDSON, I.: *i. m.* III. 540. l. No. 519.

²⁹ DAVIDSON, I.: *i. m.* II. New York, 1929. 188. l. No. 239.

³⁰ DAVIDSON, I.: *i. m.* I. 325. l. No. 7148.

A kéziratok lelőhelyei :

Bártfai Sz. Egyed templom könyvtára, lásd M. N. Múzeum.
 Bratislavai Városi Levéltár: 3, 12, 25.
 Budapesti Egyetemi Könyvtár: 22, 23, 27, 36.
 Budapesti Központi Papnövelde Könyvtára: 15, 18, 29.
 Debreceni Református Theol. Akadémia Könyvtára: 13.
 Endrei Walter György könyvtára: 35.
 Esztergomi Főszékesegyház Könyvtára: 6.
 Esztergomi Simor Könyvtár: 16.
 Gergely Rezső könyvtára: 32.
 Körmendi Batthyány Levéltár: 30.
 Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma: 1, 2, 21.
 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára: 4.
 Országos Rabbiképző Intézet Könyvtára: 19, 20, 28.
 Országos Széchényi Könyvtár: 7, 9, 31, 33, 34.
 Scheiber Sándor könyvtára: 10.
 Székesfehérvári Püspöki Könyvtár: 5, 8, 14, 17, 24.
 Váci Püspöki Könyvtár: 11, 26.

ALEXANDER SCHEIBER: MITTELALTERLICHE HEBRÄISCHE HAND-
 SCHRIFTEN IN EINBANDSTAFELN UNGARLÄNDISCHER
 BIBLIOTHEKEN UND ARCHIVEN

In den ungarländischen Bibliotheken und Archiven entdeckte der Verfasser Fragmente von weiteren 36 hebräischen Kodexen, die dort zu Einbandstafeln dienten. Diese wurden von den Buchbindern aus den hebräischen Kodexen herausgeschnitten, als sie nach Judenverfolgungen oder Austreibungen zu herrenlosen Sachen wurden und der Stadt oder der Kirche in die Hände fielen. Dem Gegenstände nach verteilen sie sich folgenderweise: Bibel: 10, Haftara: 1, Talmud: 11, Talmudkommentar: 2, Midrasch: 1, Gesetzkodex: 5, Liturgie: 6. Von einigen lässt sich die ungarländische Provenienz erweisen, und so vermehren diese mit Erfolg unsere Kenntnisse von der Bücherkultur der ungarischen Judenschaft im Mittelalter. Es kann für sicher angenommen werden, dass diese Zahl bei der systematischen Durchforschung der Bibliotheken von Nordungarn beträchtlich wachsen wird.